

Faruk Sümer

B A Y A T L A R

Bayat kabilesi, bilindiği üzere bugünkü *Türkiye*, *Âzerbaycan* ve *Türkmenistan* Türkleri'nin ecdadı olan Oğuz (İslâm devrinde daha ziyade Türkmen) kavmini teşkil eden 24 boydan birisidir. Oğuzlar'ın *İslâmiyet*'den önceki hayatlarını aksettiren destanî eserlerde bu kabîle kendisine devlet adamı, filozofluk ve hattâ şâirlik vasıfları izafe olunan meşhur Korkut Ata (Dede Korkut) tarafından temsil olunmuştur.

Oğuz an'anesi *Bayatlar*'a, içtimaî ve siyasî mevki itibariyle ötekinden daha şerefli addolunan *Bozok* kolunda yer vermiştir: Oğuz türesine göre, *Bayat* beyi, hanın sağ yanındaki ilk mevkide oturmak ve Oğuz ordusunun sağ koluna kumanda etmek hakkını haizdi. Oğuz kabîleleri hakkında tarihî bilgiler, onların XI. asırda Selçuklu ailesinin idaresi altındaki büyük fütihat hareketleriyle başlamaktadır. Eserini mezkûr asrın ikinci yarısında yazmış olan büyük Türk müellifi Kâşgarlı Mahmud, listesine aldığı 22 oğuz kabilesi arasında *Bayatlar*'ı da zikretmekte ve onların hayvanlarile eşyalarına vurdukları damgalarının şeklini vermektedir¹. *İranlı* müellif Fabrüddin Mübârek Şah'ın 1206 yılında tamamladığı tarihinde görülen muhtelif Türk kavimleri ile Oğuz kabîleleri meyanında, *bayat* adına da rastgelmektedir². Reşidüddin'in bundan bir asır sonra telif ettiği cihan tarihinde, gerek Türk ensabı kısmında, gerek Oğuz Türkleri'nin tarihlerine ait henüz neşrolunmamış bölümde diğer kabîleler gibi, *Bayat* adının mânası, hangi kola dahil olduğu, damga ve ongununu (totem kuşu) zikretmiş³

¹ *Divânü lûgat üt-Türk*, Kilisli Rifat neşri, *İstanbul*, 1333, I, s. 56; Türkçe tercümesi, Besim Atalay, *İstanbul*, 1939, I, s. 56.

² *Tarih-i Fahrüddin Mübârekşah*, Denison Ross neşri, *London*, 1927, s. 47.

³ *دوم بايات يعنى بادولت و پر نعمت* (Reşidüddin, *Câmi üt-tevârih*, Topkapı sarayı, Revân köşkü kütüphanesi, nr. 1518, yaprak 42 b; Berezin neşri, s. 33). *Bayat* adının Reşidüddin tarafından *Türkleri*'nin suretindeki izahı Yazıcıoğlu (*Tevârih i âl-i Selçuk*, Topkapı sarayı, Revân, nr. 1390, s. 21) ve Ebûl Gazi (*Şecere-i Terâkime*, T. D. K., *İstanbul*, 1937, yap. 24 b), gibi müellifler tarafından tekrarlanmıştır.

ve bu boydan olan Korkut Ata hakkında anlatılan rivâyetleri yazmıştır¹. XIV. asırdan sonra Oğuz kabîleleri ve onların destanî mahiyetteki tarihleri hakkında muhtelif eserlerde mevcut olan bilgiler umumiyetle Reşidüddin'in bahsedilen *Câmi üt-tevârih*'inden alınmıştır. *Bayatlar*'ın İslâm devrinde bir hânedan veya meşhur bir kumandan yetiştirdikleri malûm değildir. Buna mukabil, onlardan kendilerini daima hatırlatacak Fuzulî gibi yüksek bir manevî şahsiyet çıkmıştır. Osmanlı hânedanının atalarına dair küçük bir eser telif etmiş olan Hasan b. Mahmud'un da bu kabileden olduğunu biliyoruz. Diğer taraftan *Şark musikisi*'nin en tanınmış makamlarından birisi olan *Bayatî* makamının onların musikisinden alınmış olduğu da malûmdur. *Bayatlar*'ın İran'da yetiştirdikleri atlar güzellikleri ile Safevîler arasında o kadar makbul ve meşhur idi ki, Şah Abbas Hind hükümdarına hediye olarak bu atlardan göndermiştir.

I. ANADOLU BAYATLARI

Anadolu Bayatları'na dair bilgilerin çoğunu Osmanlı arşiv kaynaklarına borçluyuz. Bu arşiv kaynaklarının bizim için en mühim kısmını *vergi tahrir defterleri* teşkil etmektedir ki, şimdi mevcut olanların kısmı azamî XVI. asra aittir. Bunlardan elde olunan malûmata göre, *Anadolu Bayatları* XVI. yüzyılda muhtelif şubelere ayrılmış olub, bunların ekserisi ve en kalabalık olanları. Anadolu'nun güney, doğu ve kısmen orta taraflarındaki *Türkmen* ulusları arasında yaşamaktadır.

1 — Haleb Türkmenleri Bayatı:

Haleb Türkmenleri'ne dair Kanunî Süleyman devrinde yazılmış en eski defterde, bu ilin üçüncü boyu (*tâife*) olarak zikrolunan *Bayatlar*, yirmi oymak (*cemâat*)tan müteşekkildir². Bu oymakların ilki olarak yazılan *Cemâat-i Ordu-yı Halil Bey b. Bozca* oymağının gerek taşıdığı addan ve gerek kabîlevî bünyesi bakımından, adını aldığı Halil Bey'in aile efradından meydana geldiği ve aristokratik bir mahiyet arzettiği anlaşılıyor. Gerçekten, bu oymağın adı arasında geçen ordu kelimesinin, tabii eski mânasiyle ilgili olarak, bilhassa siyasi

¹ *Tarih i Oğuz u Türkân ve hikâyet-i cihangîri i û*, Topkapı sarayı, Hazine ktp., nr. 1653, yap. 385 b, 386 a.

² Kayıt I.

sahada rol oynamış *Türkmen* asilzâdesinin aile ve yakın arabasını ifade zımında bir mâna almış olduğu defterlerden anlaşılıyor ki, onlarda bunun gibi, daha bir çok misâllere tesadüf olunmaktadır¹. Diğer taraftan, esasen yirmi dört vergi evinden ibaret olan bu cemâatten 12 kişinin beg ünvanını taşıması, onun bir bey aile oymağı olduğunun diğer bir delilidir. Defterde, bu beg ünvanını taşıyan şahıslardan ikisinin, bu aile oymağına adını vermiş olan Halil Beg'in biraderi ve amcası olduklarına işaret edilmektedir. Aynı defterde Halil Bey'in babası olarak Bozca adında bir şahıs gösteriliyor. Bununla Memlûkler devrinde şimalî *Suriye*'deki Türkmen boylarından birisi olan Bozcalular² arasında bir münasebet tesisi kabil değildir. Yalnız bildiğimiz tek şey, XVI. asrın, ilk yarısında *Haleb Türkmenleri* arasındaki *Bayat* kolunun başında Bozca ailesinin bulunmuş olmasıdır. Fakat mezkûr asrın ikinci yarısı için aynı sözü söylemek mümkün değildir; çünkü, bu zamana ait defterler artık bu boy beyi ailesinden bahsetmemektedirler. Bahsi geçen bu Bayat boy beyi ailesi cemâatından sonra *Pehlivanlu* teşekkülü geliyor ki, bu, Bayat kabilesinin en büyük oymağıdır. Kanunî devrinin ilk yıllarında 268 nüfustan ibaret olan bu oymak, o zaman adını taşıdığı *Pehlivan*'ın torunu Dâvud kethüda tarafından idare olunuyordu. Defterde, Dâvud Kethüda ile kardeşleri Hacı Süleyman ve Sentemür (Esentemür)'ün menşûr sahibi, oğullarının da *Sipahizâde* oldukları kaydolunmuştur. Bu menşûrlar'ın bu oymak kethüda ailesine Memlûk devleti tarafından verilmiş olduğu hakkında izahat vermeye ihtiyaç yoktur. Oymağın nüfusu Kanunî devrinin ilk yıllarını, takibeden zamanlardan itibaren, devamlı bir şekilde artmış ve bu sebeple bu cemâat muhtelif kısımlara ayrılmıştır. Kanunî devrinin ortalarında 505 vergi nüfusuna malik bulunan *Pehlivanlı* cemâatının³ nüfusu, aynı devrin hitamından bir kaç yıl sonra 787 ye yükselmiştir⁴. Mezkûr oymağın bir şubesi de *Haleb*

¹ Meselâ, yine aynı ile dahil olan *Köpekli Avcarı* kabilesinin ilk oymağı da defterde: *Cemâat-ı ordu-ye Emenlik Beg b. Durak* şeklinde kaydedilmiştir. Bu oymağa mensup olan şahısların da ekserisi beg ünvanını taşımaktadır. Memlûk devrinde şimalî *Suriye*'deki Türkmen ümerâsından birisi olan Sakalsızoğlu'nun (Aynı, *İkd ul-cumân*, Veliyüddîn Ef. ktp., nr. 2396, s. 222; Halil Zâhirî, *Zubdatu keşf il-memâlik*, P. Ravaisse neşri, Paris, 1897, s. 105), aynı defterde yalnız, *Cemâat-ı ordu-ye Sakalsızlu* adlı 72 evlik bir oymağına rast geliniyor.

² Aynı, *İkd ul-cuman*, aynı cild, s. 294, 295; Halil Zahirî, aynı eser s. 105.

³ *Başbakanlık Arşivi*, nr. 397, yap. 84 b.

⁴ *Tapu Kadastro umum müdürlüğü arşivi*, nr. 37, yap. 18 a, 38 b.

*Türkmenleri'nin Sivas'ın cenup taraflarına (Yeni il) yaylağa çıkan teşekkülleri arasında idi ki, bu şube XVI. asrın sonlarında aynı yerlerde yaylayan Çalışlı ve Ali Beyli cemâatlarını kendisine tâbi kılmıştır¹. Bu oymak bir taraftan nüfusunun mütemadiyen artması neticesinde, diğer taraftan bağlı bulunduğu boyun diğer bazı oymaklarını da kendisine tâbi kılmak suretiyle, XVII. asırda büyük bir teşekkül haline gelmiştir. Bu sebeptendir ki, Kâtip Çelebi, kendi zamanındaki *Türkman-ı Haleb* kabîleleri hakkında tanzim ettiği listede bu teşekküle de yer vermiştir². II. Viyana muhasarasından sonra Avusturya ve müttefikleri ile yapmakta olduğu muharebelerde ağır kayıplara uğrayan devlet, bu kayıplarını telâfi hususunda Anadolu'daki âşiretlerden de istifade etmeği düşünmüş ve hattâ muharebelere iştirâkleri kararlaştırılan âşiretler hakkında bir de defter tanzim edilmiştir. Bu deftere göre, bizim *Pehlivanlı* kabîlesi de muhtelif beylerin kumandasında 1101 yılındaki Avusturya seferine iştirâke memur edilmiştir³. Onun, bu 1101 seferini takip eden yıllarda, *Yeni-il'de Mamalu ve Cirid* âşiretleri ile birlikte kargaşalıklar çıkardıkları haber verilmektedir⁴.*

XVIII. asırda Anadolu'daki Türkmen teşekküllerine dair seyyah Burkhard ve Niebuhrs'un listelerinde bizim *Pehlivanlı* kabîlesinin yurdu *Bozok'ta* gösterilmiştir⁵. Niebuhrs bu kabîlenin sahip bulunduğu çadır sayısına dair on beş bin rakamını vermektedir⁶.

Burada bahsedebileceğimiz *Bayat* oymaklarından birisi de *Reyhanlı* teşekkülüdür. Kanunî devrinde, 112 vergi nüfusundan müteşekkil küçük bir oymak halinde bulunan bu teşekkülün, 93 evlik bir şubesi de, aynı devirlerde Sivas'ın cenubundaki *Yeni il'de* yaşamakta idi. Bir taraftan nüfusunun mütemadiyen artması, diğer taraftan da, başka bir çok cemâatların kendisine katılmasıyla, bu âşiret, müteakip asırlarda, *Pehlivanlı* gibi, büyük bir teşekkül halini almıştır. XVIII. asırda *Reyhanlı* kabîlesi, yazın, kendisine tâbi cemâatlarla *Rum'da* (Sivas) yaylamakta ve kışın da *Haleb* civarında kışlamakta idi⁷. XVIII. yüzyıl seyyahla-

¹ Kayıt V a.

² *Cihannüma*, İbrahim Müteferrika neşri, s. 593.

³ Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk âşiretleri*, İstanbul, 1930, s. 85—86.

⁴ Aynı eser, s. 127—128.

⁵ Hasluek, *Chiristianity and Islam under the Sultans*, Oxford, 1929, II, s. 478—481.

⁶ Aynı eser, II, s. 478.

⁷ Ahmed Refik, aynı eser, s. 216—217.

rından Burkhard, bu kabîlenin 3000 çadıra sahip bulunduğunu kaydetmektedir¹. Yine aynı seyyah ona tâbi oymakların adlarını da saymaktadır. XIX. asrın sonlarına doğru güney Anadolu'daki aşiretleri devlet otoritesi altına almak ve onları yerleştirmek gayesiyle teşkil edilen *Fırka-i islâhiye*'nin sivil komiserliğini yapmış olan Cevdet Paşa, *Ma'ruzat*'ında bu kuvvetin harekât ve faaliyetinden bahsederken *Reyhanlı* kabîlesi hakkında da malûmat vermektedir.

Bu malûmata göre, *Reyhanlı aşireti Fırka-i islâhiye*'ye karşı gelmemiş, bilâkis onun yanında yer alarak, gerek *Gâvur Dağları*'nda ve gerek *Kozan Oğulları* üzerine yapılan harekâta mühim hizmetler görmüştür². *Fırka-i islâhiye*'nin harekâtını tatil etmesini müteakip Cevdet Paşa'nın teşebbüsüyle bu kabîle *Amik* ovasındaki kışlağında iskân ettirilerek *Reyhanlı* kasabası tesis olunmuş ve *Reyhanlı boybeyisi Mürsel oğlu Mustafa Bey*'e de paşalık rütbesi verilmiştir³.

Bayat boyuna mensup olan oymaklardan birisi de *Karkın* adını taşımaktadır. Filhakika, bu adda bir Oğuz boyunun mevcudiyeti malûm olduğundan bunun, *Bayat* boyunun tâbiyeti altına girmiş, bir *Karkın* oymağı olduğu suretinde, ilk bakışta kolayca bir hükme varmak mümkündür. Fakat bu adın kabîlevî bir mâna ifade etmediği ve bu addaki bir şahıstan geldiği, defterdeki bir işareten, sarîh olarak anlaşılıyor. Bu işarete göre, oymak bu adı, kendi kethüdası *Tanrıverdi*'nin babası *Karkın*'dan almıştır. *Bayat* kabîlesinin bu bahsettiklerimizden başka, *İldileklü*, *Beçilü*, *Yabanlı*, *Melek Hacılı* ve *Güzüceklü* adlı oymakları da hep şahıs isimleri taşımaktadır. *Bayat* kabîlesi, XVI. asrın ikinci yarısında bir taraftan nüfus artışı, diğer taraftan kendisine yeni oymakların iltihâkiyle, boy kadrosunu genişletmiş ve bu sebeple *Haleb Türkmenleri'nin Beğdili* kabîlesinden sonra gelen en büyük teşekkülü olmuştur. *Haleb Türkmenleri*'ne dair 978 tarihli bir defterde, *Bayat* kabîlesine ait oymak mevcudunun 56 ya yükselmiş bulunduğu görülüyor. Fakat bu boyun gerek nüfusu, gerek kabîlevî bünyesinde husule gelen inkişaf, onun XVII. asır başlarında parçalanma ve dağılmasında âmil olan en mühim sebeplerden birisi olmuştur. Bundan dolayı *Bayat* boyuna bağlı oymakların bir kısmı onun *Pehliwanlı*

¹ Hasluck, aynı eser, II, 480.

² *Ma'ruzat*, T. T. E. Mecmuası, cüz 87, s. 283, 291, 292.

³ Cüz 88, *Amik ova* maâ *Reyhanlı* nam-ı diğer *Reyhaniye* (*Umumî salnâme*, 1279, s. 158).

ve *Reyhanlı* gibi teşekkülleri etrafında toplanmış, diğer bir kısmı da güney *Anadolu*'nun muhtelif yerlerinde dağınmış bir halde yaşamaya devam etmiştir. Bunlar buldukları yerlerde, bilhassa XVIII. asırdan itibaren yerleşmeğe başlamışlardır ki, bu iskân faaliyeti XIX. asrın sonlarına kadar devam etmiştir.

2 — *Trablus ve Şam civarında Bayatlar:*

Bayatlar'a mensup bazı küçük oymaklara, yine XVI. asırda *Şam* ve *Trablusşam* civarında yaşayan *Türkmen aşiretleri* arasında tesadüf edilmektedir. Bunlardan *Şam* mıntakasında yaşayan oymak, çok küçük olup, ancak 39 ev kadardır. *Trablusşam* eyâletindeki oymak ise, o bölgede yaşayan *Sellûriyye* (*Salur*) kabilesine tâbi bulunmaktadır. *Hama Bayad*'ı adını taşıyan bu ikincisi 73 ve 64 vergi nüfuslu iki şubeye ayrılmıştır¹. *Bayatlar*'ın gerek büyük bir teşekkül halinde *Haleb Türkmenleri* arasında bulunması, gerek küçük oymaklar halinde *Şam* ve *Trablusşam Türkmenleri* arasında yaşaması, bu kabîlenin *Suriye* ile olan coğrafi münasebetini ifade ediyor ki, aşağıda makalenin son kısmında buna temas ederek *Bayatlar*'ın yakın mâzide tek bir teşekkül halinde *Suriye*'de yaşadıklarını göstermeğe çalışacağız.

3 — *Dulkadirli Bayatları (Şam Bayadı):*

Dulkadirli İli'ne dahil bulunan *Bayatlar*, defterlerde, umumiyetle *Şam Bayadı* suretinde anılıyorlar. Bu mühim *Bayat* kolunun meşgul olduğumuz devirlerde, *Maraş* mıntakasında ancak küçük bir oymağı bulunmaktadır. Kabîlenin asıl büyük şubeleri ise *Dulkadirli İli*'nin *Bozok* ve *Yeni İl* gibi yayılma sahalarında yurt tutmuşlardır. Yine aynı yüzyılda *Sivas* bölgesindeki *Ulu Yörük ulusu* arasında ve *Ankara* mıntakâsında da *Şam Bayadı* kabilesine mensup bazı oymaklara rast geliniyor ki, bunlar, *Bozok* ve *Yeni İl*'deki *Şam Bayadı* şubelerinden ayrılmış küçük zümrelerdir.

a — *Maraş*: XVI. asrın ikinci yarısında yazılmış bir *Dulkadirli* eyâleti defterinde, *Maraş* mıntakasında yaşayan *Şam Bayadı* oymağı, iki küçük kısma ayrılmış bir halde görülmektedir². Defterdeki kayıtlara göre, oymağın 62 vergi nüfuslu bir şubesi *Behisni*'ye tâbi *Korucu* adlı bir köyde³, 40 vergi nüfuslu olan diğer bir şube de *Antakya*'da *Hacılı* nam karyede kışlamaktadır.

¹ Kayıt II, III.

² Kayıt, IV a.

³ *Behisni* ile *Adıyaman* (*Hısnı Mansur*) arasındaki saha, bu gün dahi *Şam Bayadı* adıyla anılmaktadır.

b — Bozok: 949 tarihli Bozok sancağı defterine göre, bu sancağın Gedük nahiyesinde yaşayan Şam Bayadı şubesi, onun muhtelif kısımlar halinde bulunan *Hızırlı* adlı oymağı başta olmak üzere, *Kızıl Donlu, Kesmezli, Seyhli, Şarklı Karaca Koyunlu* ve *Şam Bayadı* gibi, adlar taşıyan 29 cemâata inkisam etmiştir¹. Bunların birçoğu, şubenin adları sayılan oymaklarının parçalanmasından meydana gelmiştir. Zikrolunan defterin tetkikinden anlaşıldığına göre, bu *Şam Bayadı* şubesi, umumiyetle iki cepheli bir hayat yaşamaktadır. Yani yazın Akdağ kazasının güneyindeki Gedük nahiyesinde sahip bulunduğu ekinliklerde (mezrea) - ki bunların sayısı 40 kırkı bulmaktadır - çiftçilik yapmakta ve kışın da *Arabistan'a* (Suriye) gitmektedir. İşte bu *Bayat* koluna *Şam Bayadı* tesmiye olunması, kışın *Şam* taraflarına yapmakta olduğu bu göç hareketinden ileri gelmiştir.

c — Yeni İl: Bu ilde yaşayan *Şam Bayadı* şubesi, ancak beş-altı oymaktan ibaret bulunmaktadır². Bunlardan *Tatar Alilü* oymağı hariç olmak üzere, diğerleri *Bozok* mintakasındaki *Şam Bayadı* oymaklarının şubelerinden başkası değildir.

ç — Ulu Yörük: *Sivas*'ın kuzey batı taraflarında yaşayan kabileler, *Ulu Yörük* adı ile anılmakta idiler. Bu kabilelerden *Amasya* taraflarında yurt tutmuş olan *İnallu* teşekkülüne bağlı cemâatlar arasında *Şam Bayatlı* adlı bazı oymaklara rast gelinmektedir³. Bu *İnallu* teşekkülünün Memlûkler devrinde Suriye'de yaşayan bu addaki büyük siyasî boyun bir şubesi olduğu ve bu yönle bizim eski Osmanlı tarihçilerinin İnal Oğlu dedikleri boy beyi tarafından getirildiği anlaşılıyor.

d — Ankara: Kanunînin cülûsunu takip eden yıllarda, *Ankara* taraflarında yaşayan *Şam Bayadı* varlığı iki küçük oymaktan ibaretir⁴. Bu malûmatın kaynağı olan defter, onların *Zülkadürlü*'den geldiklerini kaydetmektedir.

Şam Bayadı kabilesinin *Yeni İl*'e dahil bulunan şubesi, ilin diğer boy ve oymakları ile birlikte XVII. asrın başlarında batıya doğru göçetmiş ve Karaman eyaletinde yurt tutmuştur⁵. 1100 yılında orta

¹ Kayıt IV b.

² Kayıt V b.

³ *Defter-i Yörükân-ı Sivas*, Tp. Kd. arş., nr. 16, yap. 174 b.

⁴ Kayıt VI.

⁵ *Anadoluda Türk aşiretleri*, s. 69; Ahmed Refik vesikadaki *Şam Bayadı* adını, sehven *Şam Piyadeleri* okumuştur.

Anadolu'da faaliyette bulunan Gedik nam şâkinin tedibine memur edilen Türkmen kabileleri arasında bulunan bu *Şam Bayadı* şubesi¹, bir yıl sonra, yine diğer Türkmen teşekkülleri ile birlikte, Avusturya seferine çağırılmıştır². Orta Anadolu'ya gelen *Şam Bayadı* unsurlarının âkibetleri ve yerleştikleri yerler hakkında tam malûmatımız yoktur. Bunlardan bir kısmının, XVIII. asırda Adana taraflarında yaşadıkları bilinmektedir³. Aynı asır içinde 500 çadırılık bir *Şam Bayadı* oymağının da Sivas, Ankara arasındaki sahada bulunduğunu haber alıyoruz ki⁴, bu oymak batıya göç etmemiş *Şam Bayadı* şubelerinden birisidir. Konya havalisine gelen bu kabîleye mensup bir oymak Karaman kasabasında yerleşmiştir. Orada ayrı bir mahalle teşkil eden bu oymak mensupları bugün dahi kabîlevî menşelerini unutmamışlardır.

Şam Bayadı teşekkülünün mühim bir şubesi de İran'da Kaçar kabîlesi oymakları arasında bulunuyordu ki, aşağıda, *İran Bayatları* kısmında, bu oymak hakkında malûmat verilecektir.

Dulkadırlı ulusu arasında, *Bayatlar*'a mensup kuvvetli bir şubenin mevcudiyeti, şüphesiz, bu kabîlenin adı geçen ilin teşekkül ve faaliyetinde mühim bir rol oynadığını göstermektedir. Mamafih biz bu hususu ifade eden bazı tarihî bilgilere de sahip bulunuyoruz. *Akkoyunlular*'ın tarihini yazmış olan Ebu-Bekir Tahranî'nin sözlerine göre, Kara Beg *Zülkadır*, Nâsır Hüseyin Beg *Bayat* ve Abdi *Bayad*, maiyetlerinde bulunan 800 evlik bir halk ile, 1456-57 yılında *Diyarbakır*'in güney batısındaki *Karacadağ* havalisinde sâkin idiler. *Akkoyunlular* beyi Uzun Hasan'ın müttelikleri olan bu şahıslar, Rüstem Turhan kumandasındaki *Karakoyunlu* ordusunun *Akkoyunlular* üzerine yürüdüğünü haber alınca, maiyetleri ile birlikte *Fırat* ırmağını geçerek *Şam* (Suriye) taraflarına göçetmişlerdir. Uzun Hasan, bunları geri çevirmek için, arkalarından şehzade Halil ve Mehmed' (Oğurlu) i göndermişse de, bu teşebbüs bir netice vermemiştir⁵. Ebu Bekir Tahranî'nin bu kaydında zikrolunan *Karabey Zülkadır*, herhalde bu addaki aileye mensup bir şahıstan başkası değildir. Bu itibarla *Bayatlar*'ın *Dulkadırlı* ailesinden bir beyin

1 Aynı eser, s. 78.

2 Aynı eser, s. 82.

3 Aynı eser, s. 215—216.

4 Hasluck, aynı eser, II, s. 478.

5 *Kitab-ı Diyarbakırîye*

maiyyetinde bulunmaları, onların bu beyliğin faaliyetinde mühim bir rol oynamış olduklarını ifade ettikten başka, mezkûr ailenin *Bayat* boyu ile kavmî bir rabitası olduğu ihtimalini de hatıra getirmektedir. Filhakika, Dulkadırlı ailesinin, *Oğuz'un Bozok* kolundan olduğu malûm ise de, bu kolun hangi kabilesinden neş'et ettiği bilinmemektedir. Bu sebeble Ebu Bekir Tahranî'nin bu sözlerine istinaden Dulkadırlı ailesinin *Bayatlar*'a mensup olması ihtimalini düşünmemiz ne kadar zayıf olursa olsun herhalde yine bir kıymet ifade eder. Aynı müellif tarafından Dulkadır hânedanının idaresinde bulunan aşiretler *Şam Türkleri* ve *Şam Türkmenleri* olarak zikrolunuyorlarki, *Sivas* hükümdarı Kadı Burhanüddin'in tarihçisi Aziz Estarâbadî'de, kendi zamanında, *Sivas* taraflarına yaylağa çıkan Türkmenler'den aynı sözlerle bahsetmiştir ¹.

4 — *Bozulus Bayatları*:

XVI. asırda, *Diğarbekir* bölgesinde yaşayan *Bozulus* arasında ² ancak iki *Bayat* oymağına tesadüf olunmaktadır. Bunlardan birisi ilin, asıl *Bozulus* kısmında, diğeri de yine onun *Dulkadırlı* teşekkülleri arasında bulunmaktadır. Halbuki XV. asrın başında *Suriye* de yaşayan *Bayatlardan* mühim bir kısmın Memlûk ümerasından Çikem'in zulüm ve istibdadına dayanamıyarak Akkoyunlu beyi Kara Yülük Osman'a iltica ettiklerini Ebu Bekir Tahranî ve ondan naklen Hasan Rumlu haber vermektedirler ³. Yine bu birinci müellif, Uzun Hasan Bey'in Karakoyunlu kumandanı Rüstem Turhan ile Mardin civarında 1457 yılında yaptığı meydan muharebesinde *Bayatların*'da bulduklarını ve Akkoyunlu ordusunun sol kolunda yer aldıklarını söylemektedir. *Bayatlar*'ın Akkoyunlu ilinin teşekkül ve faaliyetinde, mühim bir rol oynadıklarını kuvvetle ifade eden bu gibi tarihî bilgilere sahip bulunduğumuz halde, bu ilin en ehemmiyetli bakıyelerinden birisi olan *Bozulus*'da, onlardan ancak 100 evlik bir oymağa rastlanmasının, bu *Bayatlar*'dan asıl büyük kısmın Akkoyunlu imparatorluğunun kurulmasından dolayı *İran*'a göç etmiş olması ile alâkalı olduğu anlaşılıyor. Nitekim, Safavî müverrihlerinin eserlerin-

¹ *Bezm u rezm*, Kilisli Rifat neşri, s. 293, 449.

² *Bozulus* hakkında, D. T. C. Fakültesi Dergisi, C. VII, sayı 10.

³ *Diğarbelriye*; Hasan Rumlu, *Ahsen üt-tevârih*, Nurosmaniye ktp., nr. 3317, yap. 8 a.

den, İran Şahlarının hizmetinde *Bayatlar*'ın da bulduklarını öğreniyoruz. Şüphesiz bunların mühim bir kısmı *Akkoyunlu Bayatları* idiler.

5 — *Kütahya* :

XVI. Yüz yılda *Bayat* adını taşıyan bir oymağa da *Kütahya Yörükleri* arasında rastgelmektedir. *Kütahya*'nın *Geyikler* nahiyesinde sakin olan bu oymak, II. Bayezid devrinde 47 ve Kanunî'nin saltanatı esnasında da 37 vergi evine sahibdi. Aynı zamanlarda *Kütahya*'nın güney batısındaki Uşak mıntakasında yaşayan *Bozguş* adlı büyük Yörük aşiretinin oymakları arasında 25 vergi nüfuslu *Kara Bayad* adlı bir cemaat görüldüğü gibi, yine aynı mıntakada *Bayad* adlı bir nahiye ile iki köy vardır ¹.

II. IRAK BAYATLARI

Osmanlı devrinden önce *Bayatlar*'ın *Irak*'taki mevcudiyetlerine dair tarihî bir kayda rastgelinemiyor. Yalnız *Bağdad*'ın güney doğusunda, *Tib* çayının menbainı yakın bir yerde kâin olup, şimdi *İran*'ın *Luristan* eyaletine dahil bulunan *Bayat* kal'ası, Selçuklular zamanında da bu adı taşıyordu. Bu kal'a adının bizim *Bayat* kabilesinden geldiği şüpheye hacet kalmadan kabul olunabilir. Hamdullah Kazvinî ve ondan naklen Şeref Han'ın sözlerine göre, Selçuklular zamanında, bu *Bayat* kal'asının *Türk* hakimi, Lur emirleri ile mücadele etmekte idi.² Moğul devri *İran* kaynaklarında Hülagü'nün *Bağdat* seferi dolayısıyla buradan bahs olunmaktadır.³ *Bayat* kal'ası mevcudiyetini *Osmanlı* devrinde de muhafaza etmiş ve kendi adıyla anılan bir sancağın merkezi olmuştur ⁴. *Irak*'ın muhtelif eyâlet ve sancaklarına dair görebildiğimiz defterlerde, ancak çok küçük bir *Bayat*

¹ Kayıt VII.

² *Şerefname, Mısır* baskısı, 1930, s. 60.

³ 629 senesinde buranın emîr (zâim)i halife ümerasından Feleküddin idi (Havadis ül-câmia, Bağdad, s. 27). Cuveynî, *Tarih-i Cehanguşâ*, GMNS, 1937, III, s. 382, 383; Reşidüddin, Quatremér neşri, s. 27. *Bayat* kal'ası hakkında Mirza Muhammed Kazvinî *Cehanguşâ* haşiyelerinde oldukça mufassal malûmat vermiştir, (III, s. 293, not 1).

⁴ Ahmed Refik, *Bayat* sancağının adını kabilevî manâ da anlayarak bu sancağın beyi ile alâkalı bir vesikayı *Anadoluda Türk aşiretleri* adlı kitabında neşretmiştir (s. 5). 973 tarihini taşıyan bu vesika, *Bayat* (sancağı) beyinin *Basra*'nın muhafazasına memur edildiğine dairdir. Kâtip Çelebi, (*Cihan-*

oymağı ile alakalı bir kayd elde edilebiliyor. Bu kayda göre, *Karaca Bayat* adını taşıyan bu küçük oymak, *Kerkük* mıntakasında yaşamakta ve 24 vergi nüfusuna sahip bulunmaktadır. Halbuki, malûm olduğu üzere, *Bayatlar*'ın Osmanlı devrinde *Irak'ta* kesif bir halde bulunduklarına dair bazı tarihî bilgiler mevcuttur. Öyle sanıyoruz ki tahrir defterlerinde, bu ülkedeki *Bayatlar* hakkında malûmata rastgelenemesi, onlardan büyük bir kısmın yerleşmiş olmaları ve kabîle hayatını muhafaza edenlerin de tahrirde dahil olmamış bulunmalarından ileri gelmiştir.

Zamanımızın Iraklı tarihçisi Abbas Azzâvî'nin *Tarih ül- Irak* adlı eserinde, *Bayatlar*'a dair verdiği bilgilere nazaran, bugün onların büyük bir kısmı *Kerkük* havalisinde yerleşmiş bulunmaktadır². Kabîle hayatını henüz devam ettiren *Bayat'lar*, yerleşmiş olanlardan daha az olmakla beraber, 13 kabileden müteşekkildir ki, bunlar da muhtelif cemâat (fahz)lara inkisam etmişlerdir³. Aynı müellifin sözlerine göre bu *Bayat* kabîlelerinden bazıları *Arab* ve *Kürd* aşiretleri ile karışmışlardır. Lakin bunların hepsi el'an anadillerini muhafaza etmekte-dirler.

Irak Bayatları'nın siyasî mazileri kat'i olarak Celayirîler zamanında aynı ülkede yaşayan Türkmenler'e bağlanabilir. Bu Türkmenler'e o zamanlar diğerlerinden tefrik için *Irak Türkmeni* deniliyordu. Bugün *Irak'ta* *Bayatlar* ile beraber yaşayan *Sarulu* kabilesi⁴ adını, her halde Sultan Ahmed Celayir'in ümerasından olup, bilahare Kara-koyunlu hükümdarı Kara Yusuf'un hizmetine giren *Şehrîzor* hakimi *Emir Mehmed Saru* Türkmen'den⁵ almış olsa gerektir.

Şüphesiz *Irak Bayatları* Türk edebiyatının en büyük üstadların dan birisi olan Fuzûlî'nin kendi hemşehrileri olması dolayısıyla da dikkat ve alâkâmızı üzerlerine çekmektedir. Lâkin *İran Safevî* hükümdarı Şah Abbas'ın kitabçı başısı, şâir, muharrir ve nakkaş Sadıkî-i

nüma, s. 445) ve bilhassa Evliya Çelebi (*Seyahatnâme*, IV, s. 390), bu sancağ ve onun ad aldığı *Bayat* kal'ası hakkında bilgi vermişlerdir.

1 Kayıt VIII.

2 *Tarih ül-Irak, Bağdad*, 1989, III, s. 368-370.

3 Aynı eser, gösterilen yer.

4 Aynı eser, s. 371-372.

5 Hafız-i Ebrû, *Zubdat üt-tevârih*, Fatih ktp. Nr. 4371, yap. 469 b, 480 a, 499 a; Abdürrezak Semerkandî, *Matla'üs-sa'deyn, Lahur*, 1946. s 116 150.

Afsar'ın (aslında *Harbendelü-Hudâbendelü*-adlı meşhur Türkmen kabilesinden idi) sözlerine bakılırsa Fuzûlî Irak Bayatları'na değil *İran Bayatları*'na mensuptur. Ona göre *Bayat*'dan (şüphesiz müellif burada kendi ülkesindeki Bayatları kastediyor) olan Fuzûlî, İbrahim Han'ın maiyetinde olarak *Bağdad*'a gitmiş ve mezkûr hanın Kanunî Süleyman'a mağlûb olub, *İran*'a dönmesi üzerine *Hille* de yerleşmiştir.¹ Burada adı geçen İbrahim Han, Safevîler hizmetinde iken bir kabîle adı olarak münhasıran *Türkmen* adını taşıyan büyük bir taifeye mensup idi ki, bu taife *Musullu* ve *Pürnek* gibi Akkoyunlular'ın asıl dayanakları olan kabîlelerin şubelerinden teşekkül etmişti. *Türkmen* taifesinin Musullu oymağından olan İbrahim Han, *Bağdat* valisi iken 934 de yeğeni Zülfikar Sultan tarafından katledilmiştir². Bu sebeble onun Kanunî Süleyman karşısında bozguna uğradığı suretindeki Sadıkî'nin sözleri doğru değildir.

III. İRAN BAYATLARI

1 — *Asıl (Ak) Bayatlar*:

Safevî devrinde *İran*'da yaşayan *Bayat*'lar tek bir teşekkül halinde değil, muhtelif sahalarda oturan üç şube halinde bulunuyorlardı ki, bu husus onların ayrı ayrı siyasi mazilere sahip olmalarından ileri gelmiş olsa gerektir. Bu şubelerden yalnız *Bayat* adını taşıyanlar, *Hemedan*'ın güney doğusundaki *Kezzaz* ve *Girihrud* havalisinde sâkin idiler. Şah Abbas'ın tarihçisi İskender Münşî Türkmen'in sözlerine göre, bu *Bayatlar*'ın nüfusu daha Tahmasb devrinde on bin çadır idi.³ Tahmasb zamanında bunlar, Emir Şah Beg, Süleyman Beg, Hacı Üveys Beg ve Seyf Beg gibi, emirler tarafından idare olunmuşlardır.⁴ Bu sonuncusu ile beraber Ali Sultan adlı diğer bir *Bayat* beyi Kanunî'nin *İran* seferleri münasebetiyle bizim tarihlerde de zikrolunmuştur⁵. Bütün bu *Bayat* emirleri hükümdarları

¹ *Tezkire-i mecmâ'ül-havâss*, neşir ve farsça tercümesi Abdürresûl Hayyampur, *Tebriz*, 1327, h. şemsi, s. 107.

² Hasan Rumlu, *Ahsen üt-tevârih*, G. N. Seddon neşri, *Baroda*, 1931, s. 208.

³ *Tarih-i âlem arâ-yi Abbâsî*, *Tahrân*, 1314, s. 139.

⁴ Hasan Rumlu, *Ahsen üt-tevârih*, s. 360, 387, 401, 479, 483.

⁵ Celâl Zade Mustafa, *Tabakat ül-memâlik fi derecât ül-mesâlik*, Fatih ktp. Nr. 4423, yp. 379 b; bundan naklen Âli, *Künh ül-ahbâr*, Üniversite ktp., 5219, yap. 293 a ve Peçevî, *Tarih*, I, s. 315.

Tahmasb'in en belli başlı seferlerine iştirak etmişlerdir. Hasan Beg Rumlu'nun ve adı meçhul bir müellifin kaydettiklerine nazaran¹ *Bayatlar*, adı geçen İran şahının vefatı sıralarında, *Rumlu*, *Kaçar* ve *Avşarlar*'la beraber sarayda koruculuk hizmetini ifa etmekte idiler. *Bayatlar* ile *Lurlar* arasında *Nihavent* mintakasındaki *Berucird* kasabası hususunda eski bir adâvet vardı ki, bu adâvet Abbas'ın ilk saltanat yıllarında *Hemedan* valisi bulunan *Bayat* emîri Uğurlu Beğ'in katli ile had bir safhaya gelmişti². Şah Abbas 1002 yılında bizzat ordusunun başında *Luristan*'a girerek, *Bayatlar*'ın intikamını almıştır. Avdetinde *Berucird*'e uğrayıp *Bayatlar*'a mülâki olan Şah, *Hemedan* eyaletine maktul Uğurlu Beg'in biraderi Şah kulu Sultan'ı tayin etmek suretiyle onlar hakkındaki teveccühünü göstermişdir,³ *Bayatlar*, buna bir şükranne olmak üzere hükümdarlarına, kızılbaşlar arasında güzellikleri ile meşhur olan ve kendi isimleri ile [*Bayatî nejat*] anılan cins atlarından üç bin aygır ve kısarak takdim etmişlerdir.⁴ Abbas'ın *Bayatlar* hakkındaki teveccühünün diğer bir misalide onun, bu kabilenin emirlerinden Hüseyin Ali Beg'i 1598 de elçilikle *İspanya*'ya göndermiş olması gösterilebilir.⁵ Aynı hükümdar zamanında Yar Ali Sultan, Geda Ali Sultan ve Bedir Sultan adlı *Bayat* beyleri temayüz etmişlerdir. Bunlardan birincisi ve sonuncusu *Çuhur-i Sa'd* (Erivan) vilâyetindeki bazı sancakların idaresinde bulunuyorlardı. Geda Ali Sultan'da *Makû kal'ası* hakimi idi.⁶ XVII. yüz yılda, aynı yerlerde, bu *Bayat* beylerine oğulları halef olmuşlardır.⁷ Bu tayinler dolayısıyla *Bayatlar*'ın bir kısmı *Âzerbaycan*'a gitmişler ve orada yerleşmişlerdir, *Kızılbaş* olan bu *Bayatlar*'ın evvelce *Akkoyunlu* ulusuna dahil oldukları ve İran'a Anadolu'dan bu ilin siyasî faaliyeti neticesinde gelmiş oldukları anlaşılıyor. Yukarda da bahsettiğimiz gibi, *Memlûk* emiri Çi-

¹ s. 466; *Tarih-i Şah İsmail-i sânî*, Bayezid umumî ktp., nr. 5162, yap. 6 b.

² *Şeref-nâme*, *Mısır*, s. 81, 82; *Tarih-i âlem ârâ*, s. 298, 321.

³ *Âlem ârâ*, s. 322.

⁴ Gösterilen yer. Şah Abbas'ın 1017 yılında *Hindistan* hükümdarı *Eker Han oğlu Mehmed Selim Şah*'a gönderdiği hediyeler arasında bulunan atlardan bir kısmı *Bayat* atlarından idi (*Âlem ârâ*, s. 552).

⁵ *Yadığar* (meemuası), Tahran, yıl 1947, nr. 4, s. 33.

⁶ *Âlem ârâ*, s. 762.

⁷ *İskender Beg Türkmen ve Muhammed Yusuf*, *Zeyl-i tarih-i âlem ârâ*, Tahran, 1317 h. ş., s. 246.

kem'in tazyik ve tegallübüne dayanamıyarak Akkoyunlu beyi Kara Yülük'e iltica eden bir kısım şimali *Suriye Bayatları*'nın bunların ecdadı olduklarına şüphe yoktur. Meşhur *İran* tarihi müellifi *Malcolm*'un *Bayatlar*'a dair naklettiği ve bizim yerini henüz tespit edemediğimiz, bir rivayetde, *Diyarbakir*'den *Bağdad* havalisine ve oradan da *İran*'a göçeden *Bayatlar*'dan bahsolunuyor ki¹, bu sözler Akkoyunlu *Bayatları* için doğru olabilir. Onlar daha sonraları, *Bayat-i mutlak*² yahut *Ak Bayat* namlarıyla *İran*'daki diğer *Bayat* şubelerinden ayrılıyorlardı.

2 — Kara Bayatlar (Horasan Bayatları):

İkinci *Bayat* şubesi, *Horasan*'da bulunuyordu ki, bunlara *Kara Bayat Bayat* tesmiye olunmaktadır. İskender Bey'in ifadesine göre, *Kara İli Çağatay* kabilelerinden biri olup, *Safevî* devletinin teşekkülü neticesinde bu hükûmetin hizmetine girmiştir.³ Aynı müellifin sözlerine göre bunlar *Nişabur* havalisinde oturuyorlardı.⁴

¹ Franc. tercüme, *Histoire de la Perse*, Paris, 1821, III, s. 314-315, not 2. *Malcolm*'un adını söylemediği farsça bir yazmadan nakledildiği bu rivayete göre, *Bayat* kabilesi *Cengiz Han* ile beraber *Tataristan*'dan *Anadolu*'ya gelerek uzun bir müddet bu ülkede oturmuştur. Onlardan bir kısmı *Bayezid* ordusunda, *Timur*'a karşı harbetmişlerdir. Bozgundan sonra bu kabileden bir çok aileler *Timur* tarafından *Diyarbakire* gönderilmiştir; fakat bu vilâyetin hakimi ile bozuşarak *Bağdat* taraflarına gitmişler ve orada *Şah Tahmasb*'in kendilerini *İran*'a götürmelerine kadar kalmışlardır. Yeni ve yakın zamanlardaki *İranlı* müelliflerin çoğu, *İran*'daki *Türk* kabilelerinin bu ülkeye *Moğul* fâtihter arasında geldiklerini iddia ederler ve bu hususta o kadar ileri giderler ki, menşei *Türkmen* ve *Anadolu*'dan *İran*'a gelmiş olan bir çok kabileleri bile *Moğullar*'a bağlarlar. Bu iddialar hiçbir tarihî esasa dayanmaz. Yalnız burada şu kadar bir hakikat vardır ki, o da *Mâveraünnehr*, *Harizm* ve *Horasan*'da kesif bir halde bulunan *Türk* kabilelerinden pek mühim bir kısmının *Moğul* kasırgası önünden kaçarak garbî *İran*'a ve oradan da *Anadolu* ve *Suriye*'ye gelmiş olmasıdır. Onların bir kısmı *Moğul* hakimiyetinin zevalini müteakip muhtelif dalgalar halinde *Anadolu*'ya ve oradan da bir kısmı *İran*'a gitmişlerdir. *Bayatlar*'ın *Türk* ordusu saflarında yer alarak *Ankara* muharebesinde *Tatarlar*'a karşı harp ettikleri hakkındaki ifadeyi teyit edecek tarihî bir kayda, ne bizim kaynaklarda ne de *Timur*'un zafernâmelerinde tesadüf olunur. Yalnız *Malcolm*'un naklettiği bu rivayetde *Türkiye*'deki *Bayatlar*'ın *İran*'dakilerden daha fazla oldukları söyleniyor ki, dikkate lâyıktır.

² Mirza-Ebu'l-Kasım, *Mecmua*, Tebriz, 1294, s. 412.

³ *Âlem ârâ*: s. 585-586.

⁴ Aynı eser, s. 302.

Horasan'ın bir kısım vilâyetlerini muvakkat bir zaman için eline geçirmiş olan *Özbek* hükümdarı *Abdül mü'min Han* 1592 de *Nişabur*'u istirdat etmek istiyen *Safevî* kumandanı *Ferhat Han*'ı ric'ata mecbur ettikten sonra, *Kara Bayatlar* üzerine kuvvet sevkederek onları itaata mecbur etmiştir. Lakin bunlar evvelce *Çağataylar*'dan o kadar çok kimseleri öldürmüşlerdi ki, *Baba İlyas oğlu Mahmud Sultan* ve diğer *Bayat* rüesası mezkûr hanın huzuruna gelecek ona arzı inkiyad etmiş oldukları halde katledilmişler ve kalanlar da perişan bir şekilde dağılmışlardır.¹ Bu katliamdan kaçıp, kurtulan *Mahmud Sultan*'ın kardeşi *Mehmed Sultan* kabîlesini yeniden tanzim ederek bilahare *Şah Abbas'a* pek büyük hizmetler ifa etmiştir. Hattâ bu sebeble mezkûr hükümdar tarafından bütün *Kara Bayat* ili *teklif-i divanî*'den muaf tutulmuştur.² 12 yıl *Nişabur* valiliğinde bulunan bu zatı aynı memuriyetle oğlu *Bayram Ali Sultan* istihlaf etmiştir.³ Bu tarihten itibaren *Nişabur* çok uzun bir zaman *Bayatlar*'ın elinde kalmıştır. *Nadir Şah*'ın zuhuru sıralarında dahi şehir onlar tarafından idare olunuyordu⁴.

Kara Bayat ili, biraz yukarda da işaret olduğu gibi, *İskender Beg* tarafından bir *Çağatay* teşekkülü olarak gösteriliyor ki, bu husus *Bayatlar*'dan bir şubenin *Timur*'un hizmetinde bulunduğu hakkındaki muahhar bir haberi⁵, teyit eder görünmektedir. Lâkin *Timur*'a ait eserlerde böyle bir kayıt yoktur. Kuyvetli ihtimale göre bu *Kara Bayatlar* eskiden *Harizm Türkmenleri* arasında yaşıyorlardı; bilahâre siyasi sebeblerle *Çağataylar*'a dahil olmuşlardır. Onların *Moğul-Bayaut* veya *Kanlı-Bayaut* kabîlelerinden birinin kalıntısı olmaları bizce zayıf bir ihtimal olarak görünüyor.

3 — *Şam Bayadı (Kaçar kabîlesi Bayatları)*:

İran'daki üçüncü *Bayat* teşekkülüne gelince, bu teşekkül, kendisini *Anadolu*'da pek iyi tanıdığımız bizim *Şam Bayadı* kabîlesinin bir kolundan başkası değildir. Bu şube, *İran*'a meşhur *Kızılbaş Kaçar* boyu ile beraber *Akkoyunlular* zamanında gelmiştir. Çünkü *Kaçar* boyu aslında *Dulkadirli* ulusundan olub bu ulusun *Şam*

¹ gösterilen yerl.

² *Âlem ârâ*, s. 586.

³ gös. yer ve *Zeyl-i âlem ârâ*, s. 22.

⁴ *Mirza Mehdi Han, Tarih-i Nadirî, Tebriz*, 1260, s. 45.

⁵ *Mirza Ebul-Kasım, Mecmua*, s. 411.

Bayadı, Yıva, Akçalı ve Akçakoyunlu kabilelerine mensup şubeler tarafından meydana getirilmiştir.

Bayatlar'ın II. Abbas zamanında (1642 - 1667) *Mâzendran*'dan *Horasan*'a gönderildikleri yolundaki Malcolm'un rivayeti. Yalnız bu *Şam Bayatları* için doğru olabilir. Çünkü, *Kaçar* kabilesi evvelce (XVI. asırda) *Azerbaycan*'da *Gence* ve *Berda*'a havalisinde yaşamakta idi ve *Âsterâbad* mıntakasında daha sonra yurt tutmuşdur. Artık bu zamandan itibaren, *Şam Bayadı* oymağı mensup olduğu kabilenin tarihinde mühim bir rol oynamaya başlamıştır.¹ Meşhur *Kaçar* hükümdarı Fetih Ali Han (Baba Han) devri ümerasından Muhammed Ali Han, biraderi İsmail Han, Pir Kulu Han ve oğlu Muhammed Bâkır Han, *Şam Bayad*'ından idiler².

Malcolm, adını varmediği farsça bir yazmada *Bayatlar*'ın Safeviler zamanında 40 bin aile olarak kaydedildiğini söylüyor.³ Lâkin onlar şimdi tamamen yerleşmiş olub, bugün ancak Hamse vilâyetinde ve *Kaşgâler* arasında bir kaç küçük oymak halinde bakiyeleri kalmıştır.⁴

Şark musikisindeki *Bayatî* makamı, şüphesiz *İran Bayatları*'nın hususî musikilerinden alınmıştır.

IV. HÜLASA VE UMUMİ NETİCELER

Görmüş olduğumuz gibi *İran Bayatları*'na dair tarihî bilgilerimiz XVI. asırdan daha geriye gitmiyor. Buna mukabil, memlûk devri me hazlarından *Suriye*'de ve güney Anadolu'da XIV. yüz yılda *Bayatlar*'ın yaşadıklarını öğreniyoruz. Mezkûr asrın ikinci yarısına ait müellifi meçhul bir memlûk inşâ kitabında, *Suriye* ve *cenubî Anadolu*'daki *Türkmen*

¹ Ebul-Hasan Muhammed Gulistâne, *Mücmel üt-tevârih*, Reza'vî neşri, Tahran, 1330 h. ş., s. 21, 22; Abdurrezzak b. Necef kulu, *Kitabu meâsir üs-sultanîye*, Tebriz, 1241, s. 6.

² M. Kasım, *Mecmua*, s. 412.

³ *Histoire de la Perse*, III, s. 315. Malt Brun'un coğrafyasında, *İran Bayatlar*'ının *Azerbâycan*, *Tahran*, *Nişabur*, ve *Fârs*'da olmak üzere 20 bin kişiden ibaret oldukları ve *Kara Bayat* ve *Ak Bayat* adları ile iki kısma ayrıldıkları söyleniyor (*Géographie universelle*, Paris, ikinci cild, İran kısmı, s. 21). XIX. asır İran müelliflerinden Zeynel Âbidin Şirvanî'nin *Bayatlar*'a dair verdiği malûmat pek sathidir (*Bustan üs-seyaha*, Tahran, 1342, s. 179).

⁴ Mes'ud Keyhan, *Coğrafya-i mufassal-i İran*, Tahran, 1311 h. ş., s. 80, 86, 376.

boy ve ulusları hakkında bir liste mevcuttur. Bu listede *Bayatlar*'da zikrolunmaktadır¹. Müverrih Takiyüddin Makrizî, Üçoklar'dan Adana hakimi Ramazan oğlu Sârim'in 785 (1383) de Memlûklerin Sis (şimdi Kozan) nâibi tarafından mağlub edilmesi üzerine mülteci sıfatıyla Bayat Türkmenleri'nin yanına gittiğini yazıyor.² Bu Bayatlar'dan mühim bir şubenin XIV. yüz yılın başlarında, Moğul yıldızının sönmeye yüz tutmasıyla beraber hareketi geçen ve faaliyetlerini daha o zamanlar Sivas'a kadar uzatan *Şam Türkmenleri* arasında bulunduğu kat'i bir surette söylenebilir. Bayatlar gibi ekserisi *Bozoklar*'dan olan bu *Şam Türkmenleri*, XIV. asrın ortalarına doğru Elbistan havalisinde Dulkadirli Beyliğini tesis ederek kısmen siyasi bir il halini almışlardır. Bu beyliğe dahil kabileler arasında Bayatlar'dan *Şam Bayadı* adlı mühim bir şubenin yer almış bulunduğunu yukarıda görmüştük. Dulkadirli devletinin kurulması ve bununla ilgili olarak Şam Türkleri veya Türkmenleri'nin Moğul kabilelerini yerlerinden çıkararak Sivas bölgesinde yurt tutmaya başlamaları neticesinde Bayatlar'dan mühim bir kısım biraz yukarıda da söylenildiği gibi, Suriye ile cenubi Anadolu'dan ayrılmış idiler. Buna rağmen adı geçen ülke de kalmış olan Bayatlar oldukça kalabalık bir halde bulunuyorlardı. Nitekim bunlardan bir zümrenin XV. asrın başında Memlûk emri Çikem'in tegallubuna dayanamıyarak Akkoyunlu beyi Kara Yülük'e iltica ettiğini yukarıda mevzûu bahis etmişdik. XV. asrın Mısırlı müelliflerinden İbn Tanrıberdi'nin bir kaydından anlaşıldığına göre bu *Bayatlar*, *Avşar* ve *İnallu* kabileleri ile birlikte Akkoyunlular'ın müttefikleri olmalarından dolayı Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'un adâvetine maruz kalmışlardır³. *Akkoyunlular*'ın İran'a hakim olmaları neticesinde, bu ülkeye göçettikleri anlaşılan *Bayatlar*'ın, bilahâre, Safeviler zamanında Kezzaz ve Girihrûd taraflarında otu-

¹ *Kitabu icâbet is-sâil ilâ ma'rifet ir-resâil*, Paris, Bibl. Nati., arapça yazmalar, nr. 4437, yp. 47. Bu inşa kitabındaki listeyi Kalkaşendî, aynen kendi eserine almıştır (krş. *Subh ul-â'sa, Kahire*, 1915, VII, s. 280-282).

² *Kitabus-Sulûk*, Fatih ktp., nr. 4385, yap. 24 a.

³ İbn Tanrı Berdi'nin 821 (1418) yılı hadiseleri arasında yazdığına göre *İnallu*, *Avşar* ve *Bayad* (بیاضیه) *Türkmenleri Ayıntab* taraflarında görünen Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'dan kaçarak Trabulus nahiyelerinden Safita'ya gelmişler ve orada kargaşalıklar çıkarmışlar, garetlerde bulunmuşlardır. Bunu haber alan *Trabulus* nâibi Barsbay ed-Dukmakî, Atabek Sodunel-Esendemiri ile beraber onların üzerine yürümüşdür. Lâkin Barsbay yapılan çarpışmada *Türkmenler* tarafından hezimete uğratılmış ve Atabek Sodun'da katledilmiştir. (*en-Nucûm uz-zâhire*, Popper nşr., VI, 239, 557).

ran Bayatlar olduklarını sanıyoruz ki, buna da yukarıda işaret olunmuştur. Yine Akkoynlu devrinde, *Bayatlar*'ın Dulkadirli ulusuna dahil bulunan *Şam Bayadı* teşekkülüne ait bir şube de *Kaçar* oymakları arasında *Azerbaycan*'a giderek *Gence* ve *Berda*'a havalisinde yurt tutmuşdur. Bütün bu siyasî hareketler neticesinde, büyük bir ekseriyeti Suriye'den ayrılmış olan *Bayatlar*'ın, XVI. asırda bu ülkede, görmüş olduğumuz gibi, *Haleb*, *Trabulus* ve *Şam Türkmenleri* arasında mühim olmıyan zümreleri kalmıştır. Yukarıdan beri izah etmek istediğimiz gibi, XIV. asır başında tek bir teşekkül halinde bulunan Bayatlar, Moğol istilası neticesinde yakın doğuya gelen Türkmen câmiâsı arasında bulunmuş olsalar gerektir. Bu firarî Türkmenler'den büyük bir kısmının Memlûk topraklarına sığınmış oldukları malûmdur. Memlûk sultanı Baybars, bunlara *Sis* (Kozan) dan *Gazze*'ye kadar olan yerlerde iktalar vermişdi ¹.

Bayatlar'a ait yer adları hatıralarına gelince, bunların hemen hepsi Anadolu'nun orta, batı ve şimal batı taraflarında bulunmaktadır. ² Bu yer adlarını bırakan *Bayatlar* hakkında tarihi hiç bir bilgiye sahib değiliz. Bununla beraber, biz bu yer adlarına, ve hattâ XVI. yüzyılda Uşak yöresinde yaşayan bu addaki oymaklara, *Bayatlar*'ın Anadolu'nun fetih ve ilk iskânına iştirak etmiş olduklarının bir delili nazarı ile bakıyoruz.

¹ *Baybars tarihi*, Ş. Yalçkaya trc., 1941, s. 155.

² Dahiliye Vekâleti, *Köylerimiz*, 1933, s. 92. Diğer Oğuz kabileleri gibi, Bayatlar'a ait XVI. yüzyılda Anadolu'da bulunan yer adları bugünküne nisbetle çok fazla idi. II. Bayezid devrinde *Konya* havalisinde Bayat adını taşıyan 4 köy vardı ki (Bşb. Arş., nr. 40, yap. 46 a, 232 b, 251 b, 315 a), bugün bunlardan ancak ikisi kalmıştır.

BAYATLAR'A DAİR

VERGİ TAHRİR DEFTERLERİNDEN ÇIKARILMIŞ KAYITLAR

1. Haleb Türkmenleri.

Tâife-i Bayad¹

(طائفه بیاد)

1 — Cemâat-i Ordu-yı Halil Beg. b. Bozca (اوردوی خلیل بک ب بوزجه) an-taife-i Bayad, tâbi-i Yörükân-ı Haleb; Halil Beg el-mezbûr, Atgünden Beg, birâder-i û, Şah Ali Beg ammu-yi û; yekûn: hâne 21.

2 — Cemâat-i Pehlivanlu (پهلوانلو) tâbi-i Bayad, der uhde-i Dâvud Kethüdâ; Dâvud Kethüdâ veled-i İlyas b. Pehlivan; yekûn: mücerred 24, hâne 224, neferân 268.

3 — Cemâat-i İldileklü (ایلدیکلو), tâbi-i Bayad, Ahmed veled-i İldilek; yekûn: mücerred 2, hâne 26, nefer 68.

4 — Cemâat-i Beçilü (بچلو), tâbi-i Bayad, der vilâyet-i şark; yekûn: mücerred 2, hâne 62, neferân 64.

5 — Cemâat-i Şemeklü (شمکلو), tâbi-i Bayad; yekûn: mücerred 2, hâne 39, nefer 41.

6 — Cemâat-i Salvatlu (صاواتلو), tâbi-i Bayad; yekûn: hâne 18.

7 — Cemâat-i Saylaklu (صیلاقلو), tâbi-i Bayad; yekûn: hâne 10.

8 — Cemâat-i diğer 'Gördülü' (گوردیلو), tâbi-i Bayad; yekûn: mücerred 3, hâne 45, neferân 58; Tanrıverdi Kethüdâ veled-i Tuman (طومان).

9 — Cemâat-i Begillü (بگلو), tâbi-i Bayad; yekûn: mücerred 23, hâne 83, nefer 106.

10 — Cemâat-i Reyhanlu (ریحانلو), tâbi-i Bayad; yekûn: mücerred 4, hâne 22, neferân 26.

11 — Cemâat-i Yabanlu (یابانلو), tâbi-i Bayad; yekûn: mücerred 4, hâne 29, neferân: 23; İskender Kethüdâ veled-i Yaban.

¹ Haleb defteri, Başbakanlık Arşivi, tarihsiz (Kanunî), nr. 1040, s. 45-58.

12 — Cemâat-i *Melek Hacılı* (ملك حاجيلو), tâbi-i *Bayad*; yekûn: mücerred 7, hâne 40, neferân 47; Ömer Kethüdâ veled-i Melek Hacı.

13 — Cemâat-i *Baraklu* (براقلو), tâbi-i *Bayad*; yekûn: mücerred 5, hâne 19, neferân 24.

14 — Cemâat-i *Körüklü* (کوروکلو), tâbi-i *Bayad*; yekûn: mücerred 1, hâne 16, neferân 17; Budak veled-i Körük.

15 — Cemâat-i *Beçilü* (بچلو), tâbi-i *Bayad*; yekûn: mücerred 1, hâne 32, neferân 33.

16 — Cemâat-i *Kız Kapanlu* (قیز قپانلو), tâbi-i *Bayad*; yekûn: mücerred 1, hâne 26, neferân 27.

17 — Cemâat-i *Karkın* (قارقین), tâbi-i *Bayad*; der vilâyet-i *Şam*; Tanrıverdi veled-i Karkın, Selim veled-i û, Durak veled-i diğ er, Mısır Hoca veled-i Karkın; yekûn: mücerred 5, hâne 16, neferân 21.

18 — Cemâat-i *Doğanlu* (طغانلو), tâbi-i *Bayad*; hâne: 16.

19 — Cemâat-i *Gedüklü* (گدوکلو), tâbi-i *Bayad*; der vilâyet-i *Şam*; yekûn: hâne 9.

20 — Cemâat-i diğ er *Bayad*; der vilâyet-i *Şark*; hâne: 28.

Cem'an

Âdet-i ağnam 1345 re's	Âdet-i akçe-i boncuk fî 6 7145	Âdet-i ağnam-ı Şah ül-mer'a re's 6
Resm-i boncuk fî 6 360	Resm-i boncuk fî 6 1467	Âdet-i nakdiyye-i maktu' 400
	Âdet-i emanet 244 re's	

II Şam.

1 — Cemâat i *Bayadiyye* (بیادییه), an-*Türkmanan-i* mezkûr (*Şam*); Imam: 1, hâne: 33¹.

¹ *Şam vilâyet-i def.*, Bşb. Arş, tarihsiz (Kanunî), nr. 401, yap. 7 b (sondan).

III Trablus Şam (Hama).

1 — Cemâat-i *Hama Bayadı* (حما بیادی), tâbi-i *Selluriyye* (Salur); bennek 1, mücerred 9, hâne: 73, nefer 83, yekûn: âdet-i ağnâm ve rüsûm ve bâdihavâ 6666 (akçe).

2 — An-Cemâat-i mezbûre, tâbi-i tâife-i mezbûre, mücereed: 2, bennek 3, hâne: 62, nefer 64, yekûn: âdet-i ağnâm ve rüsûm ve bâdi-havâ 5448 (akçe)¹.

IV. Dulkadırlu Bayatları (Şam Bayadı).

a) Maraş:

1 — Cemâat-i *Şam Bayadı* (شام بیادی), *Behisni* tevâbiinde *Korucu* nam karyede kışlarlar; mücerred: 9, hâne: 57, nefer: 62.

2 — An-Cemâat-i mezbûre, *Antakya*'da *Hacılı* nam karyede kışlarlar; mücerred: 4, hâne: 36, nefer 40²,

b) Bozok:

1 — Cemâat-i *Hızırlu* (خضرلو) ân-kabile-i *Şam Bayadı* der mezrea-i *Yüregir-i Kebîr*, an-timar-ı *Sultan*; mücerred: 9, hâne: 51. Mezrea-i *Küçük Yüregir*, tâbi-i mezbûr, üzerinde *Şam Bayadı* kışlar (yaylar) imiş, haliyâ berriyede yazılmışlar mezrea-i *Turna Çukuru* der nezd-i *Yüregir-i Kebîr* haric ez defter cemâat-i mezbûre ziraat eder.

2 — Cemâat-i *Kızıl Donlu* (قزل طولو) an-kabile-i *Şam Bayadı*; der mezrea-i *Kızıl Donlu*; an-timar-ı *Kılıç*, hass ifraz şud; mücerred: 1, hane: 14.

3 — Cemâat-i *Hızırlu-yı diğér*, an-kabile-i *Şam Bayadı*; der mezrea-i *Kurd Deresi* haric ez defter timar-ı *Sultan*; mücerred: 1, hâne: 4.

4 — Cemâat-i *Kesmezli* (كسزولو), an-kabile-i *Şam Bayadı*; mezkûrân *Arabistan*, da kışlayub, *Kalmac* (Kulmaç) kurbinde *Yassivirân* ve *Akçevirân* ve *Köklüözü* ve *Kızıl Üyüğü* yaylarlar; timar-ı *Halil* ve bâki şürekâ; mücerred: 14, hâne: 100.

5 — Cemâat-i *Şam Bayadı*; *Eski Virân* nam yaylaları yaylayup, *İskilip* kazasında kışlarlar; mücerred: 7, hâne: 17.

¹ *Trablusşam def.*, Bşb. Arş., t. 978, yap. 86 a.

² *Dulkadırlu def.*, Tp. Kd. u. md. arş., nr. 116, yap. 301 b.

6 — Cemâat-i *Diñlenlü* (دكلائو), an-cemâat-i *Kesmezlü*, an kabîle-i *Şam Bayadı* timar-ı Ali b. İldaş; yüzdecilerdir; nahiye-i mezbûrede Yassıvirân yaylasını yaylayub, Arabistan'da berriyyede kışlarlar; mücerred: 2, hâne: 19.

7 — Cemâat-i *Şeyhlü* (شيوخو), an-kabîle-i *Şam Bayadı*; Yassıvirân nam yaylaları yaylayup, Arabistan'da kışlarlar timar-ı Mustafa b. İldaşı hâne: 13.

8 — Cemâat-i *Hızırlu-yı* diğەر, an-kabîle-i *Şam Bayadı* der mezrea-i (درختن), timar-ı Sultan; hâne: 36.

9 — Cemâat-i *Hızırlu-yı* diğەر, an-kabîle-i *Şam Bayadı*; der mezrea-i Büyük Virân der nezd-i mezrea-i درختن mücerred: 1, hâne: 9.

10 — Cemâat-i *Hızırlu-yı* diğەر, an-kabîle-i *Şam Bayadı*; der mezrea-i Karaca Şehir; an-boy-ı Halil ve toprağına Şahrüh ve Süleyman ve Hamza ve Devletgeldi mutasarrıflardır; hâne: 20.

11 — Cemâat-i *Hızırlu-yı* diğەر, an-kabîle-i *Şam Bayadı*; der mezrea-i Yassıpınar ve Belvirân; timar-ı Ali b. Musa; mücerred: 5, hâne: 43.

12 — Cemâat-i *Şarklu* (شرفلو), an-kabîle-i *Şam Bayadı*; der mezrea-i Acıpınar tâbi-i Gedük¹, timar-ı Ali veled-i Devlet Han ve bâki şürekâ, mücerred: 4, hâne: 57.

¹ Osmanlı devrinde Bozok sancağına bağlı nahiyelerden birisidir. Yapmış olduğumuz toponimik ve tarihî araştırmalara göre, bu nahiyenin *Kayseri-Sivas* üzerinde, Akdağ, Kangal'ın batısında ve Gürün'ün kuzeyindeki Mancımık (bazı defter ve eserlerde Mançılık) ile Bünyan kasaba ve mevkileri arasındaki toprakların mühim bir kısmını kapladığı anlaşılıyor. *Kızıl ırmak* ve ona müvazi olarak demiryolu mntakamın içinden geçmektedir. XVI. yüzyılın ikinci yarısının hemen ortalarına kadar *Bozok* sancağının müstakil nahiyelerinden birisi olan *Gedük*, bu tarihten sonra, *Boğazlıyan* gibi, *Akdağ* kazasına bağlanmıştır. Burası, Türkiye tarihinin bilhassa Selçuklular devri için üzerinde durmaya değer bir mntakadır. Çünkü bu devirde Gedük, büyük ana yol üzerinde bulunması itibariyle siyasî ve bilhassa iktisadî bakımlardan ehemmiyeti haiz idi. İbn Bîbî'nin muhtasar Selçuklu tarihinde, bu isim Kayseri'ye yakın bir yer olarak bir kaç def'a geçtiği gibi (nşr. Houtsma, *Leide*, IV, 1902, s. 40, 68, 88), yine orada ondan bir bölge veya mntaka (hatta) suretinde bahs olunmaktadır (s. 322). Aksarayî'nin *Musâmeret ul-ahbâr*'ında adına hiç rastlanmayan *Gedük*, buna mukabil, *Anonim Selçuknâme*'de bir kasaba suretinde zikrolunuyor (fotokopi neşri ve türkçe tercüme, Feridun Nafiz Uzluk, *Anadolu Selçukluları devleti tarihi*, III, Ankara, 1952, fotokopi s. 57, tercüme, s. 37). Hamdullah Müstevfi-i Kazvinî; 1339 da yazdığı *Nuzhat ul-kulüb* adlı coğrafyasında Moğul divanına vergi veren Anadolu şehirleri arasında Gedük'ün havası soğukca küçük bir şehir olduğunu söylemekte ve hukukî divânîsinin 16 bin 500 dinar tuttuğunu kaydet-

13 — Cemâat-i *Ebesili* (ابه سيلي) der mezrea-i Koğaluca der nezd-i Acı Pınar tâbi-i Gedük, timar-ı Ecell? veled-i Şamlu; hâne: 4.

14 — Cemâat-i *Ebesili* an-tâife-i *Şam Bayadı* der mezrea-i Karaman Çardağı tâbi-i Gedük der nezd-i Acı Pınar haric ez defter, timar-i Çalab-verdi; hâne: 4.

15 — Cemâat-i *Şarklu* an kabîle-i *Şam Bayadı* der mezrea-i Nusret viranı tâbi-i Gedük der nezd-i Cendel? sekisi; mücerred: 1, hâne: 1.

16 — Cemâat-i *Hasancı* an-kabîle-i *Şam Bayadı* tâbi-i Gedük der mezrea-i Altun Değın ((التون دكين)), timar-i Hamza Yazıcı ve baki şürekâ-yi ü; mücerred: 3, hâne: 35.

17 — Cemâat-i *Ebesili* an-kabîle-i *Şam Bayadı* der mezrea-i kale viranı der nezd-i Altun Değın tâbi-i Gedük; hâne: 1; haricden dahi zirâat olunur.

18 — Cemâat-i *Hasancılu* (حسنچي لو), der mezrea-i Gümüş Değın ((كومش دكين)) tâbi-i Gedük; timar-ı Şahrüh ve bâki şürekâ, hâne: 13; mezrea-i Gümüşdeğın tâbi-i Gedük; 1600 (akçe). Mezrea-i Menteşe ekinliği der mezrea-i Gümüşdeğın, an-cemâat-i mezbûre ziraat ider. 550 (akçe). Mezrea-i Alâaddin Hanı, tâbi-i Gedük 3400 (akçe).

19 — Cemâat-i *Ebesilü* (ابه سيلو), an-kabîle-i *Şam Bayadı*; der mezrea-i Bayındır, tâbi-i Gedük, timar-ı Yakub ve baki şürekâ-yi ü; mezrea-i Şeyh Hasan Ağılı der nezd-i mezrea-i mezbûr, cemâat-i mezbûre ziraat ider; timar-ı Hasan b. Karaca Ömer, hâne: 32.

mektedir (Bombay, 1811, s. 164). Aynı asrın sonlarında burası Aziz Ester-â b adî tarafından hem bir kal'a ve hem de bir mıntaka olarak tavsif olunmuştur. (*Bezm u-rezm*, s. 300, 388, 505). Osmanlı eserlerinde mıntakanın merkezine dair hiç bir malûmat elde olunamıyor. Bundan kasabanın XV. asırdan sonra harab olduğu istidlal olunabilir. Onun mevkiini tayin etmek, ancak mıntakaya bir seyahat yapmakla belki mümkün olacaktır. Şimdilik kasabanın mevkiinin H. Kiepert'in, *Mancılık*'ın batısında *Yol Gedük* ismiyle gösterdiği yerde olduğu ihtimali ileri sürülebilir. Gedük'ün eskiden beri iki mühim mevkiî vardı ki, bunlardan birisi *Alâeddin* veya *Sultan Hanı*'dır. Bu Han, anlaşıldığına göre, bugünkü *Bünyan*'ın kuzeyinde ve *Aktaşla*'nın batısında, demir yoluna yakın bir yerde bulunuyordu. Diğer *Mancılık*'ın şimalindeki *Kulmac* (kaynaklarda bazan قوماج, bazan قوماج) adlı dağlık yer olub, Şam Türkmenleri'nin en tanınmış yaylak merkezlerinden birisi idi. Hattâ Kadı Burhânüddîn 1387 de Memlük emiri Mintaş'dan *Malatya*'yı teslim almaya giderken burada, bir müddet önce ümerasından birisini mağlûb ve katletmiş olan Akkoyunlu prensleri ile karşılaşmıştı (*Bezm u-rezm*, s. 347).

20 — Cemâat-i *Güçelü* an-kabile-i *Şam Bayadı* der mezrea-i Alâüddîn Hanı tâbi-i Gedük, timar-ı Sulu ve Yusuf ve baki şürekâ; hâne: 39.

21 — Cemâat-i *Güçelü* (كوچهلو), an-kabile-i *Şam Bayadı* der mezrea-i Kozca, tabi-i Gedük; haric ez defter; timar-ı Yusuf; hâne: 4.

22 — Cemâat-i *Eylüklü* (ابلوكلو), tâbi-i *Karacakoyunlu*, an-kabile-i *Şam Bayadı* der mezrea-i (طابولغاليق) tâbi-i Gedük; timar-ı Sulu (سولو) ve bâki şürekâ-i û; mücerred: 1, hâne: 8.

23 — Cemâat-i *İliklü* (ايالكلو), tâbi-i *Karacakoyunlu*, an-kabile-i *Şam Bayadı*, der mezrea-i Yapracık tâbi-i Gedük; timar-ı Sulu ve Ali ve bâki şürekâ-yi û; mücerred: 1, hâne: 24.

24 — Cemâat-i *Karacakoyunlu* (قراجه قيونلو), an-kabile-i *Şam Bayadı* der mezrea-i Toñuzvirânı; timar-ı Ali ve Ömer Kethuda ve bâki şürekâ; mücerred: 4, hâne: 32.

25 — Cemâat-i *Karakoyunlu*, an-kabile-i *Şam Bayadı*, der mezrea-i Akçaşehir tâbi-i Gedük; an-boy-ı Sulu ve Ali ve Ömer Kethüdâ elmezbûr; mücerred: 8, hâne: 37.

26 — Cemâat-i *Temürlü* (تمورلو) an-kabile-i *Şam Bayadı*, der mezrea-i Topaç; an-boy-ı Sulu ve Minnet ve Mansur Kethüda; hâne: 12.

27 — Cemâat-i *Karaca Ömerlü* (قراجه عمرلو) an-kabile-i *Şam Bayadı*; yüzdecilerdir; berriyede kışlayup Kulmac'ta yaylarlar; timar-ı Hasan veled-i Karaca; mücerred: 6, hâne: 17.

28 — Cemâat-i *Karaca Ömerlü* an-kabile-i *Şam Bayadı* tâbi-i Gedük an-boy-ı Hasan veled-i Ömer; mücerred: 5, hâne: 6.

29 — Cemâat-i *Hızırlı-yı* diğer an-kabile-i *Şam Bayadı* tâbi-i Bozok; gâh Behisni'de, gâh Ayıntab sancağında kışlayup, Ali Şükran Dağında yaylarlar haric ez defter; mücerred: 2, hâne: 9¹.

V. Yeni İl.

a) Haleb Türkmeni Bayatları:

1 — Cemâat-i *Pehlivanlu*, an-tâife-i *Yaban Eri* (بیان اری); mücerred: 182, müzevec: 255, neferân: 407.

2 — Cemâat-i *Reyhanlu* nam-ı diğer *Çatal Bayad*; an-taife-i *Yaban Eri* tâbi-i m. mücerred: 43, müzevec: 56, nefer: 99.

¹ *Bozole def.*, Bşb. Arş., t. 943, nr. 218, yaprak 10 b—14 a.

3 — Cemâat-i *Toğanlu Bayadı*, tâbi-i m, mücerred: 12, müzevec: 26, neferân: 37.

4 — Cemâat-i *Melek Hacılı*, an-tâife-i Yaban Eri el-mezbûr; mücerred: 10, müzevec: 11, neferân: 21.

5 — Cemâat-i *Meleklü* (ملکلو), tâbi-i Bayad, an-tâife-i Yaban Eri el-mezbûr; mücerred: 20, müzevec: 29, neferan: 49.

6 — Cemâat-i *Çalışlu* (چالشلو), tâbi-i Pehlivanlu, an-tâife-i Yaban Eri; mücerred: 24, müzevec: 28, neferân: 50.

7 — Cemâat-i *Beçilü* tâbi-i m. (mezbûr) an-tâife-i *Yaban-eri*; neferan: müzevec 20¹.

Hasıl

resm-i yava	483 resm-i arûsane	badı hava
69	138	276

b) *Şam Bayadı (Dulkadırlı Bayadları)*:

1 — Cemâat-i *Şam Bayadı* an tâife-i *Zülkadiriyye*; Sipâhî: 2, kethûda: 1, mücerred: 34, müzevec: 150, neferân: 187.

2 — Cemâat-i *Diñlen (Eğlen?)*, tâbi-i m.; neferân: [müzevec 12.

3 — Cemâat-i *Şeyhlü* tâbi-i *Şam Bayadı* el-mezbûr; mücerred: 11 müzevec 24, neferân: 35.

4 — Cemâat-i *Kara Hızırlu* an-cemâat-i mezbûre, tâbi-i Ali Kethûda; duacı: 2, mücerred: 14, müzevec: 19, neferân: 35.

5 — Cemaat-i *Tatar Alilü* tâbi-i m., an-tâife-i *Zülkadiriyye*, mücerred: 11, müzevec: 19 neferân: 30.

6 — Cemâat-i mezbure; mücerred; 5, müzevec 6, neferân: 11. Mezkûrler *Şam Bayadı*'ndan olup, haylı zamandan berü cemâat-i *Salmanlu* (صالماللو) dan teehhül eyledikleri ecelden gaflet ile rusûmları alınmayıp hin-i tahrirde mevcut bulunub deftere kaydolanmaların taleb eyledükleri ecelden defter-i atîke kayd-ı defter olundu².

VI. Ankara.

1 — Cemâat-i *Şam Bayadı* sâkin der karye-i Çuna (چونا) der ka-za-yı Kalecik, an *Zülkadirlü* âmede est; hâne: 10, nefer: 16³.

¹ Yeni-il def., nr. 604, yap. 21 b-26 a.

² Aynı def., yap. 33-a 34-b.

³ *Ankara def.*, t. 929, nr. 117, yap. 335-b 336-a

2 — Cemâat-i *Şam Bayadı-ı* diğer sâkin der *Tavşancık* der kaza-yı Kalecik, hâne: 10; nefer 13.

VII. Kütahya.

1 — Cemâat-i Yörükân-ı *Bayad* (بورکان بیاد), hassa-i zaîm el-mezbûr; hâne: 47, mücerred: 4, imam: ¹.

2 — Cemâat-i *Kara Bayad* an-Yörükân-ı mezbûr (Bozğuş kabilesi); neferân: 25 ².

3 — Nefs-i *Bayad*, tâbi-i Uşak; hâne: 49, mücerred: 11, pîr 2, hatib bâ berat: 1, â'ma: 1, sahib-i berat: 1; sipahizâde: 4, hâsıl: 5519 (akçe) ³.

VIII. Kerkük.

Tâife-i *Karaca Bayad* (قرهجه بیات), neferân: 24; resm-i hâne maa resm-i ağnam yekûn: 4550 (akçe) ⁴.

¹ *Kütahya def.*, tarihsiz II. Bayezid, nr. 45, yap. 190 b—191 a.

² *Defter-i livâ-yı Kütahya*, Tapu ve Kadastro umum müdürlüğü arşivi, (Ankara), nr. 47, yap. 343 b.

³ *Kütahya def.*, nr. 438, s. 66.

⁴ *Defter-i livâ-yı Kerkük*, Tapu ve Kd. u. m. arş., nr. 111, yap. 44 a.